

УДК 027.021(477-25):81'25:004.7

Юлія Ейсмонт,
молодший науковий співробітник відділу
реферування наукової інформації НБУВ

Специфіка редагування реферативних ресурсів НБУВ

Розкрито значення реферативних ресурсів НБУВ у системі інформування вітчизняних і зарубіжних вчених про останні досягнення та наукові відкриття у різних галузях наук. Описано особливості редагування наукового тексту, зокрема специфіку різних шкіл його редагування. Проаналізовано найпоширеніші помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою. Розглянуто типові синтаксичні помилки у наукових повідомленнях та шляхи їхнього уникнення. Запропоновано шляхи удосконалення редагування інформаційних реферативних ресурсів НБУВ.

Ключові слова: науковий текст, термінознавство, наукове редагування, комп'ютерний переклад, удосконалення редагування, науково-технічний переклад.

Мета дослідження — аналіз і класифікація найпоширеніших типових стилістичних, орфографічних і логічних помилок у складних синтаксичних конструкціях наукових текстів. Основним завданням є шляхи удосконалення редагування інформаційного масиву реферативних ресурсів.

Нинішнє століття справедливо можна назвати епохою інформаційного буму, адже з кожним десятиліттям зростає загальна кількість інформації. Така ситуація створює певні проблеми перед сучасними науковцями, яким надзвичайно важко стежити за усіма науковими досягненнями у своїй спеціальності, знаходити і засвоювати інформацію необхідного обсягу, що безпосередньо пов'язана з їхньою науковою діяльністю. Однак за сучасних умов вченим і не обов'язково знайомитися з усією літературою, наявною у світовому інформаційному просторі. Адже цілком достатньо проаналізувати вітчизняні та міжнародні реферативні видання, які допоможуть зорієнтуватися у потоці наукової літератури і одержати найновіші відомості про наукові дослідження з усіх галузей наук. В інформаційному просторі існує велика кількість реферативних видань як у друкованому, так і в електронному вигляді. На особливу увагу заслуговують реферативні видання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, зокрема український реферативний журнал "Джерело" (далі — УРЖ "Джерело"). Засновники — НАН України, НБУВ, Інститут проблем реєстрації інформації. В УРЖ "Джерело" реферуються монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, посібники для ВНЗ, серіальні (періодичні та продовжувані) видання, автореферати дисертацій, препринти. Джерелом інформації для підготовки УРЖ є обов'язковий примірник творів друку України, що надходить до НБУВ. Безпосередню участь у створенні УРЖ "Джерело" беруть співробітники Відділу реферування наукової інформації НБУВ. Усвідомлюючи взятю на себе відповідальність, під час реферування і редагування наукових текстів, вони дотримуються національних і міжнародних стандартів до подачі інформації. Оскільки редактори і референти УРЖ "Джерело" працюють з джерелами виключно наукового стилю, то розглянемо особливості редагування наукового тексту.

Первинне ознайомлення з текстом документа. Мовознавці зауважують, що під час першого прочитання не варто вносити правки, проте можна зробити помітки на

краях чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

Перевірка фактичного матеріалу. Неприпустимим є ігнорування таких головних етичних принципів редактора, як прискіплива і ретельна перевірка за першоджерелами правильності написання наведених цифрових даних, науково-технічних термінів, одиниць виміру, використання імен і дат, оформлення довідкового апарату видання, відповідність наведених символів позначенням, установленим стандартам, або прийнятим у науковій та нормативній літературі.

Власне редагування матеріалу. Цей етап вимагає виправлення орфографічних, пунктуаційних, стилістичних помилок. Виправлений текст треба роздрукувати, ще раз вчитати.

Однак авторам наукових текстів не варто покладатися лише на високу професійність редакторів, а й самим нести повну відповідальність за викладений матеріал. Прикро, коли до рук редактора потрапляє матеріал з низкою грубих помилок, які швидше вказують на недбалість до виконаної роботи, аніж на високу майстерність і обізнаність у порушеній темі дослідження. Особливого значення у цьому контексті набуває саморедагування.

Існують *європейська* та *американська* школи редагування [12, с. 310—311]. Вони мають різні підходи щодо авторського саморедагування. Скажімо, європейська школа в опрацьованні повідомлень створила краще розвинену нормативну базу, а тому більше покладається на авторів-професіоналів. Американська ж, маючи дещо гірше розвинену нормативну базу, однаково покладається і на авторів, навчених основ редагування, і на редакторів-професіоналів. Європейська школа редагування лояльніша до авторів і діє за принципом: коли автор допустив відхилення від норми, то редактор виправить їх замість автора. Американська школа діє за принципом: коли в повідомленні є багато відхилень, то видаєць шукає іншого автора, який напише повідомлення на ту саму тему, але зі значно меншою кількістю помилок. У такий спосіб американська школа редагування, створюючи конкурентні умови, відверто змушує авторів вивчати та застосовувати на практиці редакційні норми щодо своїх повідомлень. Що ж до української школи редагування, то вона більше тяжіє до європейської. Коли до рук редактора потрапляє матеріал, в якому автор допустив низку помилок, то саме перший виправляє усі неточності.

У наукових текстах зустрічаються помилки, пов'язані з неправильним перекладом. Розглянемо найпоширеніші. Під час перекладу українською мовою наукових текстів неправильно добирають українські відповідники загальноживаних лексем російської мови, перекладають дослівно усталені словосполучення, а постійне повторення одних і тих помилок у наукових текстах призводить, на думку вчених-мовознавців, до розхитування української норми. Під час роботи з реферативними ресурсами НБУВ редактори найчастіше мають справу з *анотаційним перекладом*, тобто стислою характеристикою оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу, про його структуру, призначення, актуальність, обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не перевищує 1600 друкованих знаків [19, с. 603—605].

Науково-технічний переклад — переклад, який використовують для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами.

Повний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами: читання усього тексту з метою усвідомлення змісту; поділ тексту на завершені за змістом частини, їхній переклад; стилістичне редагування повного тексту (варто оформити текст відповідно до норм літературної мови, усунути повтори; усі терміни і назви мають бути однозначними; якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу слід віддати стислому, якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити українським, то потрібно це зробити).

Наведемо найпоширеніші приклади неправильного перекладу слів з російської мови на українську, з якими найчастіше стикаються референти і редактори НБУВ. *Предельный* (рос.) — являющийся пределом — варто перекласти як *граничний* (величина, крива, стан, умова). Однак нерідко зустрічаємо неправильний переклад цього слова, зокрема *межовий*. А от *граничный* (рос.) — ограничивающий — варто перекласти як *межовий* (величина, умова, похибка). *Стержень* часто перекладають дослівно, хоча правильно перекласти *стрижень*. Нерідко плутають поняття й інших слів, *частица* (рос.) перекладають як *частка*, хоча правильний переклад *частинка*.

Виникають труднощі і під час перекладу конструкцій з російським словом *является*, яке в українській мові вживається тільки в художньому стилі. У науковому стилі вживаються форми *виявляється*, *є*; але обирати форму потрібно з урахуванням значення контексту.

Як свідчить досвід, складним виявляється переклад і поширеної у науковому стилі конструкції з фразеологічним сполученням *в качестве кого-то (чего-то)*. Природно, що *качество* (рос.) відповідає *якість* (укр.). Однак не можна фразеологізм *в качестве кого-то (чего-то)* відтворювати в *якості когось*. Наприклад, словосполучення *в качестве учителя*, слід перекласти як *учитель*, а не *в якості учителя*.

Що ж до перекладу дієслів у наукових текстах, то він залежить від контексту: *следует отметить* — *слід зауважити*; *из теоремы следует* — *з теореми випливає*.

Значні проблеми під час перекладу текстів наукового стилю спричиняє дієприкметник, який активно уживаний у текстах наукового стилю російської мови. Активні дієприкметники теперішнього часу, які утворюються від дієслів I та II дієвідмін обмежені у творенні й використанні. У сучасній мові функціонують тільки ті дієприкметники, які втратили дієслівні ознаки та перейшли до класу прикметників. Вітчизняний мовознавець С. Шевчук наголошує: варто пам'ятати, що активні дієприкметники теперішнього часу відтворюються прикметниками: *господствующий* — *панівний*, *нержавеющий* — *нержавний*, *разрушающий* — *руйнівний*. На-

томість поширені в сучасній українській мові віддієслівні прикметники на *-льний*: *знижувальний*, *модельовальний*. Пасивні дієприкметники на *-ний* здебільшого заступаються дієприкметниками на *-ний*: *познаваемый* — *пізнавальний*, *производимый* — *вироблюваний*.

Як бачимо, переклад наукових текстів українською мовою справа нелегка. Двомовній людині важко розрізнити українські та російські мовні засоби. Слушним у цьому контексті є зауваження відомого українського мовознавця О. Пономаріва. На його думку, чимало мовців вважають, що досить будь-яке російське слово вимовити з українською фонетикою — і воно автоматично ввійде до нашої мови. Уже багато років "побутують" покручі *снівадати* і *снівставляти*, не маючи жодних перспектив набути прав громадянства в українській літературній мові, бо для цих понять існують давні українські слова *збігатися* і *зіставляти*, що обросли гніздами похідних: *збіг*, *збіжний*, *збіжність*; *зіставлення*, *зіставний*, *зіставність*. Тож, перш ніж запозичити щось у сусідів, радить мовознавець О. Пономарів, варто добре пошукати у скарбниці рідної мови [13, с. 55].

Тема перекладу українською мовою була б розкрита не повністю, якби ми оминули комп'ютерний переклад, який широко використовується на сучасному етапі. Хоча він і значно пришвидшує процес підготовки матеріалу, однак, вимагає скрупульозного вчитування, оскільки багато слів вжито у неправильному значенні, а сам комп'ютерний переклад вимагає бажати кращого.

Проблему удосконалення комп'ютерного перекладу досліджують науковці Т. Шаталова, І. Сивицька, А. Загнітко, В. Комісаров, В. Акуленко та ін. [3, с. 67—75]. Вони вказують на необхідність детальнішого дослідження типології помилок, що виникають під час машинного перекладу і формування навичок редагування технічного тексту. Зокрема, наголошують, що під час комп'ютерного перекладу порушуються синтаксичні, лексичні, граматичні, орфографічні норми української мови. Розглянемо детальніше найпоширеніші помилки. Порушення морфологічних норм української мови, а саме: неузгодженість числівників з іменниками: *два чоловіка* (правильно *чоловіки*); неврахування наявності різних типів і варіантів закінчення в родовому і давальному відмінках іменників чоловічого роду другої відміни: *терміна* виконання (замість *терміну* — тривалість дії); помилки, пов'язані з невідповідністю української системи приєдникових конструкцій російській: *по науковій роботі* (правильно *з наукової роботи*), *при таких умовах* (замість *з таких умов*); неправильний переклад стійких зворотів: *у відповідності з* (правильно *відповідно до*); неправильне утворення ступенів порівняння: *самий розповсюджений* (правильно *найбільш розповсюджений, найрозповсюджений*).

Розглянемо найпоширеніші синтаксичні помилки, що трапляються у наукових текстах, які редагують співробітники УРЖ "Джерело".

Уживання конструкцій з розщепленими присудками, що не є усталеними дієслівно-іменниковими зворотами. Типовою синтаксичною помилкою є надуживання реченнями з розщепленим присудком у формі *дієслово + віддієслівний іменник*, де значення передає саме іменник, а дієслово лише вказує на дію взагалі. Такий присудок, з одного боку, є типовим виявом іменного характеру викладу, не властивого українській мові, в якій логічний наголос найчастіше падає на дієслово, а з іншого боку — обтяжує речення зайвими словами. Вітчизняні мовознавці радять замість розщеплених присудків, що не є усталеними дієслівно-іменниковими сполуками, уживати природніший для української мови й економніший засіб — дієслово: *проведено аналіз* — *проаналізовано, зроблено припущення* — *припущено*.

Поєднання дієприкметникових зворотів з підрядними частинами. Найбільш поширеною помилкою є поєднання в одній конструкції підрядної частини з дієприкметниковим зворотом: *результати, які одержані в лабораторії, можна використовувати*. У таких випадках правильно вживати або дієприкметниковий зворот, або підрядну частину: *результати, одержані в лабораторії, можна використовувати; одержані в лабораторії результати можна використовувати* [19, с. 616—620].

На особливу увагу заслуговує тема сучасного термінознавства. Як слушно зауважує мовознавець С. Шевчук, сьогочасну українську ситуацію в галузі термінологічного нормування ускладнює та обставина, що серед теоретиків і практиків термінотворення є прихильники принаймні двох термінотворчих традицій, кожна з яких передбачає різний національнокультурний вибір: одні зорієнтовані на використання усіх наявних в українській мові способів і засобів, а інші віддають перевагу калькуванню з російської мови [19, с. 520—524].

Дискусії на численних термінологічних конференціях останніх років засвідчують, що чи не найважливішою проблемою сучасного українського термінознавства залишається питання збереження національного духу української термінології за умов широких глобалізаційних процесів сучасності. Полеміка відбувається з приводу найприйнятливіших назв спеціальних понять з ряду дублетних найменувань, а також щодо способів і засобів лексикографічного опрацювання і стандартизування номінацій процесових понять, словотвірна структура яких відрізняється від аналогічних термінів інших слов'янських мов, насамперед російської.

Велика кількість українських учених, особливо в різних галузях науково-технічних знань, за словами С. Шевчук, черпала й досі черпає базові фахові знання з російської наукової літератури. Разом зі здобуванням нових знань учені запозичають і мовні форми, забуваючи про те, що пропонований термін має органічно вписуватися за формою і звучанням в українську мову, підлягаючи її внутрішнім законам.

Українська технічна інтелігенція активно відкидає утворені від дієслів назви опредметнених дій з суфіксом *-к* (*а*): *ковка, рубка, поліровка, штамповка*. Такі росіянізми переважно замінюють іменниками на *-ння* (*кування, рубання, полірування, штампування*). Проте цілком природними в сучасних українських текстах є деякі давньоутворені назви дій з суфіксом *-ка*: *оцінка, перевірка, поведінка*.

Досить часто сперечаються про способи засвоєння прикметників-інтернаціоналістів [10, с. 224—227]. У російській мові багато термінів утворюють від іншомовних слів способом їхнього формального транскрибування, залишаючи іншомовні прикметникові й іменникові суфікси *—аль, -ир, -он, -ональ* (*al-, -ir-, -ic-, -on-, -onal-*), додаючи російські прикметникові суфікси *-н, -ск-* та ін. Такий спосіб словотворення, властивий російській мові, не відповідає нормі української мови, за якою до кореня додають суфікс *-н-*, без збереження прикметникового іншомовного суфікса.

Слова набувають властивого українській мові звучання.

Вихідне слово	Російською мовою	Українською мовою
алгебра	алгебраический	алгебричний
синусоїда	синусоидальный	синусоїдний
емоція	эмоциональный	емоційний
тенденція	тенденциозный	тенденційний

Крім зрощення, в українському мовному середовищі виникла нова загроза, яку В. Радчук з гіркою назвав "укрлиш", тобто українська інглиш, український варіант англійської мови. Представники наймолодшого і середнього покоління українських учених залюбки вводять у наукові тексти модні англомовні заміники загальноживаних слів: креативний замість творчий; латентний — прихований, неяв-

ний тощо. Почасти це данина моді й сподівання на приховування думки без достатньої глибини проникання у зміст аналізованої проблеми, частково це своєрідний науковий жаргон, засіб упізнання своїх, а нерідко ще й невміння перекласти українською англомовні слова чи словосполучення [15, с. 26—30]. В. Радчук уклав список позичок, серед яких переважають англіцизми, що мають питомі або давніше запозичені відповідники: *андеграунд — підпілля, бігборд — панно, стенд; бізнес-ланч — діловий обід; бренд — татунок; генерація — покоління; джек-пот — найвища сума виграти* тощо. А до варваризму *імплементація*, на думку вченого, можна дібрати понад 30 українських відповідників, серед яких: *впровадження, запровадження, втілення, втілення в життя, введення, здійснення, матеріалізація, законодавче утвердження* тощо. Підсумовуючи вищесказане, мовознавець С. Шевчук робить невтішні висновки: страх вітчизняного вченого перед українською мовою породжений невмінням чи небажанням засвоювати її засоби, щоб перекодувати новітні наукові інформаційні потоки. Мислення мовними кліше, відсутність опірності чужомовним словам і брак зусиль у пошуку відповідних українських мовних засобів вираження наукової думки знижує науковий потенціал українського вченого, робить його піддатливим до наукових схем та ідей, нав'язаних із зовні [19, с. 520—524]. У цьому контексті варто порушити питання професіоналізму і редакторських кадрів, які редагують наукові тексти вітчизняних вчених, адже якість матеріалу залежить і від їхньої майстерності.

Висновки. У ході копійки редакторської праці співробітники розробили рекомендації та запропонували шляхи удосконалення редагування інформаційного масиву реферативних ресурсів НБУВ. Серед рекомендацій варто зазначити такі: під час редагування дотримуватися лише наукового стилю; звертати особливу увагу на те, щоб речення у реферативному тексті були простими, завершеними, логічними та лаконічними; проводити оцінювання граматично-стилістичних засобів викладу; звертати увагу на те, аби перше речення тексту не дублювало його заголовок; послуговуватися тільки науковою термінологією, уникати розумового стилю і сленгу; не хехтувати роботою зі словником тощо.

Що ж до шляхів удосконалення редагування інформаційного масиву реферативних ресурсів, то пропонуємо такі: забезпечення висококваліфікованого редагування на початковому етапі опрацювання інформації (перше читання щоденних роздруківок за результатами реферування монографій, навчальних посібників, рефератів дисертаційних робіт та ін., виконаних референтами НБУВ); усунення усіх неточностей, спотворень (внаслідок автоматичного оброблення інформації), перевірка на відповідність вимогам національних стандартів вихідних даних на другому етапі редагування; плідна співпраця з референтами (обмін досвідом); підвищення професійного рівня редакторської майстерності (участь у конференціях, курсах підвищення кваліфікації).

Список використаної літератури

- ГОСТ 7.9—95. Реферат и аннотация. Общие требования. — Минск : Изд-во стандартов, 1996. — 6 с.
- ГОСТ 7.1—2003. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. — М. : Изд-во стандартов, 2004. — 170 с.
- Гречаниченко Л. В. Удосконалення навичок посткомп'ютерного редагування технічних текстів / Л. В. Гречаниченко, Н. П. Матулевська, Т. В. Матулевська // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. — 2010. — Вип. 8. — С. 67—75.
- Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика : (автоматичне опрацювання тексту) / Н. П. Дарчук. — К. : Київ. ун-т, 2008. — 351 с.
- Ейсмонт Ю. В. Редагування електронних реферативних ресурсів у контексті вітчизняних і міжнародних стандартів /

- Ю. В. Ейсмонт // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — 2011. — Вип. 31. — С. 131—136.
6. *Зайченко Н. Я.* Стан та перспективи розвитку системи кооперативного реферування в Україні / Н. Я. Зайченко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — 2001. — Вип. 6. — С. 252—262.
 7. *Зубков М. Г.* Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. — 3-тє вид., доповн. — Х. : Торсінг, 2003. — 448 с.
 8. *Карабан В. І.* Переклад наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. — К., 2001. — 302 с.
 9. *Кияк Т.* Вузькогалузеві терміни як основа формування та кваліфікації фахових текстів / Т. Кияк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2008. — № 620 : Проблеми української термінології. — С. 3—5.
 10. *Кочерга О.* Проблема прикметника в науковій термінології / О. Кочерга // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2002. — № 453 : Проблеми української термінології. — С. 224—227.
 11. *Панов Д. Ю.* Автоматический перевод / Д. Ю. Панов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Изд-во АН СССР, 1958. — 71 с.
 12. *Партико З. В.* Загальне редагування : нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. — Львів : Афіша, 2001. — 416 с.
 13. *Пономарів О. Д.* Культура слова : мовностилістичні поради / О. Д. Пономарів. — 4-те вид., доповн. — К. : Либідь, 2011. — 272 с.
 14. *Пономарів О. Д.* Стилїстика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. — К. : Либідь, 1992. — 248 с.
 15. *Радчук В.* Плекаємо укрлиш... Для кого? / В. Радчук // Урок української. — 2003. — № 8/9. — С. 26—30.
 16. *Різун В. В.* Основи комп'ютерного набору і коректури: підручник / В. В. Різун. — К. : Либідь, 1993. — 172 с.
 17. *Сорока М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К. : НБУВ, 2002. — 209 с.
 18. *Тимошик М. С.* Видавнича справа та редагування : навч. посіб. У 2 ч. Ч. 2 / М. С. Тимошик ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. — К. : Наша культура і наука, 2004. — 130 с.
 19. *Шевчук С. В.* Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К. : Алерта, 2011. — 696 с.
 20. *Юцук І. П.* Українська мова / І. П. Юцук. — К. : Либідь, 2004. — 640 с.
- Раскрыто значение реферативных ресурсов в системе информирования отечественных и зарубежных ученых о последних достижениях и научных открытиях в разных областях наук. Описаны особенности редактирования научного текста, в частности специфика разных школ редактирования. Проанализированы наиболее часто встречаемые ошибки при переводе научных текстов на украинский язык. Рассмотрены типичные синтаксические ошибки в научных текстах и пути их устранения. Предложены пути усовершенствования редактирования информационных реферативных ресурсов НБУВ.*
- Significance of synopsis resources of National library of Ukraine after V. I. Vernadsky in information system of native and foreign scientists about last achievements and scientific discoveries in different scientific areas was researched. Special features of edition of scientific text especially specificity of different edition schools were described. The most widen mistakes during translation of scientific texts into Ukrainian language were analysed. Typical syntactic mistakes in scientific messages and the ways of its avoiding were examined. The ways of improving in edition of information synopsis resources NLUV were proposed.*

Надійшла в редакцію 22 серпня 2013 року